

BABÜRLÜ DEVLETİ'NDE İKTİDARA YÖN VEREN ŞEHİRLER: BAŞKENTLER

THE CITIES LEADING THE POWER IN THE BABURID STATE: THE CAPITALS

Canan KUŞ BÜYÜKTAŞ*

Öz
Hindistan'da 1526'da kurulan Babürlü Devleti'nde zaman zaman siyasi, iktisadi ve sosyal nedenlerden dolayı başkent değişikliğine gidilmiştir. Bu bağlamda Agra, Delhi, Fetihpur Sikri ve Lahor şehirleri farklı zamanlarda başkentlik görevini üstlenmişlerdir. Ancak; başkent değişikliği ya da taşınması durumunda, daha önce başkent olan şehrin yıldızı hiçbir zaman sönmemiş, canlılığı devam etmiştir. Çünkü Agra ve Delhi ticari anlamda cazibe merkezleri olmanın yanı sıra kadim tarih üzerine inşa edilmişlerdir. Fetihpur Sikri, dinî ve ruhanî şahsiyetlere ev sahipliği yapmıştır. Lahor ise jeostratejik konumu ile askerî açıdan önem arz etmenin yanı sıra kara ticaretini Hindistan'ın diğer bölgelerine bağlayan önemli bir kavşak olma görevini üstlenmiştir. Babürlü Devleti'nde başkent olan şehirleri konu alan bu çalışmanın zaman sınırlılığını 1526 ila 1707 yılları arasındaki kesit oluşturmaktadır. Çalışmada yararlanılan kaynaklar ise Vekayi (Baburname), Ekbername ve Tüzik-i Cihangiri (Cihangirname) gibi Babürlü padişahlarının ya da yakınlarının kaleme aldığı kaynaklar ile Hindistan'a giden Bernier ve Tavernier gibi seyyah ve tüccarların izlenimlerinin yer aldığı hatırat ve raporlardır. Ayrıca Hindistan ve Babürlü şehir tarihi araştırmalarını konu alan güncel literatürden de faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Babürlü Başkentleri, Agra, Delhi,
Fetihpur Sikri, Lahor

Keywords

Baburid Capitals, Agra, Delhi,
Fatehpur Sikri, Lahore

Abstract

In the Baburid State, which was established in 1526 in India, the capital city was changed from time to time due to political, economic and social reasons. In this context, the cities of Agra, Delhi, Fatehpur Sikri and Lahore have assumed capital positions at different times. However, in the event of a change or relocation of the capital, the star of the city, which was previously the capital, never faded and its vitality continued since Agra and Delhi, as well as being commercial attractions, were built on ancient history. Fatehpur Sikri hosted religious and spiritual personalities. Lahore, on the other hand, had the task of being an important intersection connecting land trade with other regions of India, as well as being of military importance with its geostrategic location. The time limitation of this study, which deals with the capital cities in Baburid State, is the cross-section between 1526 and 1707. The sources used in the study are the sources written by the Baburid rulers or their relatives such as Vekayi (Baburnama), Akbarnama and Tuzuk i Jahangiri (Jahangirnama), and the memoirs and reports containing the impressions of travelers and merchants such as Bernier and Tavernier who went to India. In addition, the current literature on Indian and Baburid city history studies was also benefited.

*Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent
Ecevit Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, hunasya@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1621-587X

Gönderim Tarihi: 30/12/2020

Kabul Tarihi: 16/03/2021

GİRİŞ

Şehir, sözlük manasıyla; “Nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, kent, site” anlamına gelmektedir (TDK, 2011). Aliağaoğlu ve Uğur; “Her ülke veya toplum kendi şehir tanımını yapmışsa da dünya genelinde kabul görmüş bir şehir tanımı yoktur.” (2016, s. 205) diyerek, şehrin tanımının zorluğuna dikkat çekmişlerdir. Weber’e göre, “İktisadi bir tanımıyla şehir, sakinlerinin hayatlarını tarımdan değil, esas itibariyle ticaret ve alışverişle kazandıkları bir yerleşim yeridir” (2015, s. 74). Dolayısıyla iktisadi şartlar, şehir oluşumunda önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Haldun’a göre de bir şehrin iktisadi şartları o şehrin kaderini yönlendirmiştir. Devletin varlığı devam ederken yıldızı parlak olan şehirler, devlet yıkıldıktan sonra da kendisini besleyen ve ayakta tutan gelirlerin varlığı ile yaşamaya devam etmişlerdir. Ayrıca İbn Haldun “şehrin inşa edilmesi ve kasabaların kurulması için mülkün (hanedanlığın) ve devletin mevcudiyeti şarttır.” (2004, s. 629-630) derken, bir şehrin kaderini devlet ile ilişkilendirmiştir.

Şehir kavramının yanı sıra başkent kavramı da önem arz etmektedir. Başkent, bir devletin yönetim ve hükümet merkezi olan şehir anlamına gelmektedir (TDK, 2011). İbn Haldun’a göre, “başkent hanedanlığa bağlı olan memleketlerin çizdiği sınırlara göre orta bir yerde olması şarttır” (2004, s. 681). Başkent değişiklikleri hakkında bilgiler de veren İbn Haldun, yıkılan bir hanedanlığın yerine yeni bir hanedanlık kurulduğunda, eski hanedanlığın başkentinin şehirleşme açısından yıldızının söneceğini belirtmiştir (2004, s. 681). Tanpınar’a göre ise “Bir başkent daima başkenttir. Ne kadar susturulursa susturulsun yine konuşur.” (2011, s. 79). Tanpınar’ın bu ifadesi, bu çalışmanın konusu olan Babürlü Devleti’nin başkentlerinin tarihsel hareketliliğine çok uygun görünmektedir. Babürlü Devleti hükümdarları farklı zaman dilimlerinde Agra, Delhi, Fetihpur Sikri ve Lahor şehirlerini başkent yapmışlardır. Buradaki başkent değişikliği, İbn Haldun’un ifade ettiği gibi² bir hanedanlığın yıkılıp yerine yenisinin kurulmasıyla gerçekleşen bir başkent değişikliği değildir. Babürlü devletin hâlihazırda ayakta olduğu süreçte gerçekleşen bir değişiklik söz konusudur. Örneğin Ekber Şah (1556-1605) döneminde, başkent Agra’dan Fetihpur Sikri’ye taşıdığına ekonomik ve askerî tesislerin büyük kısmı Agra’da kalmıştır. Fetihpur Sikri’den sonra Ekber Şah, başkenti Lahor’a taşımış (Sinopoli, 1994, s. 300) ve Lahor’u 1584’ten 1598’e kadar genel merkez ve karargâh yapmıştır (İftikhar, 2018, s. 73). Cihangir Şah (1605-1627) ise herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Onun döneminde Babürlü başkenti Delhi şehridir. Şah Cihan (1628-1658) ise önce Agra sonra da Delhi’yi tercih etmiştir. Evrengizib (1658-1707) döneminde de başkent Delhi olmuştur.

Babürlülerde tüm başkent değişikliklerinde, bir önceki başkent önemini kaybetmemiştir. Bu durumu İbn Haldun’un görüşleriyle desteklemek mümkündür.

¹ Weber, “Ancak ticaret ve alışverişin hâkim olduğu mahalleri “Şehir” saymak da tümüyle uygun olmaz.” (2015, s. 74) ifadesine de yer vermiştir.

² “... başkent hanedanlığa bağlı olan memleketlerin çizdiği sınırlara göre orta bir yerde olması şarttır. Zira başkent, bir sahanın (ve dairenin) merkezi gibidir. Böylece yeni başkent yeri eski başkent yerinden uzaklaşır. Artık halkın gönlü orasını arzu eder. Çünkü hanedanlık ve hükümet oradadır. Bu yüzden umran (ve nüfus) oraya taşınır. ...” (İbn Haldun, 2004, s. 681).

İbn Haldun, bir şehrin etrafında onu besleyen unsurlar yetersiz ise devlet yıkıldıktan sonra, şehrin gelir seviyesi varlığını devam ettiremez ise o şehrin ömrünün kısa olacağını (2004, s. 630) ifade etmiştir³. Pek tabii burada devletin yıkılması söz konusu değildir. Ancak hükümdar değişikliklerinde ya da başkenti başka bir şehre taşıma durumlarında, önceki şehirler stratejik ve iktisadi önemlerinden dolayı, küçülmemiş ya da yok olmamışlardır. Bu da Agra, Delhi, Lahor ve Fetihpur Sikri şehirlerinin maddî ve manevî seviyelerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Zaman sınırlılığı açısından 1526-1707 yılları arasına odaklanılan ve Babürlü Devleti'nin başkentlerindeki değişiklik hareketlerini konu alan bu çalışmada yararlanılan kaynaklar çeşitlilik arz etmiştir. Hükümdarların ve yakınlarının kaleme aldıkları hatırat ve tüzikat gibi eserlerde, Babürlü şehir tarihi araştırmalarına ışık tutan bilgiler mevcuttur. Ancak bu bilgiler, döneme şahitlik eden Bernier ve Tavernier gibi seyyah ve tüccarların izlenim ve aktarımlarıyla zenginleştirilmesi gerekmiştir. Çünkü Babürlü şehirleri, Batılı seyyah ve tüccarların kaleme almış oldukları rapor ve hatıratlarda detaylı bir şekilde yer almıştır. Ayrıca, ana kaynakların yanı sıra Hindistan ve Babürlü şehir tarihi çalışmalarını konu alan araştırma eserlerinden de yararlanılmıştır.

1. HİNDİSTAN'DA ŞEHİR TARİHİ ARAŞTIRMALARI

Hindistan'da şehir tarihi araştırmalarının henüz çok yeni olduğu bilinmektedir. Özellikle sömürge öncesi dönemdeki şehir tarihi araştırmaları yeterli sayıda değildir. Dahası kesik kesik olarak incelenmiş olup, Delhi, Surat ve Banaras dâhil olmak üzere az sayıda şehre odaklanılmıştır (Thelen, 2018, s. 2). Hindistan'da şehir tarihi fikrini 1977'den itibaren S.N. Mukherjee başlatmıştır (İftikhar, 2018, s. 68). Şehir tarihi çalışmalarında öne çıkan araştırmacılardan bazıları ise K. M. Ashraf, Muhammed Habib, İrfan Habib (İftikhar, 2018, s. 68), S. C. Misra, J. S. Gerwal ve K. N. Chaudhuri'dir (İftikhar, 2018, s. 68). Ayrıca; Hameeda Khatoon Naqvi (1964) de Babürlü şehirleri hakkında yaptığı çalışmalarla önemli bir yere sahiptir.

Hindistan'da şehir tarihi araştırmalarını yürüten öncü isimler, tarihte ortaya çıkan şehir alanlarını ya "sınırlı bir alanda yoğunlaşan yüksek nüfus yoğunluğu" ya da "nüfusun ağırlıklı olarak tarım dışı uğraşların yapıldığı yer" şeklinde iki temel özellik ile tanımlamışlardır. İnsan-alan oranı ve dolaylı ilişkileri ile mesleki heterojenlik, bir şehir ve bir köy arasındaki farkın başlıca temelini oluşturmuştur (Sharma, 2015, s. 1). Chaudhuri'ye göre; herhangi bir toplumun şehir tarihi iki farklı yaklaşımla yazılabilir. Birincisinde, her kasaba veya şehir kendi tarihi açısından ele alınması gerekir ve şehirlerin toplu olarak ele alındığında bile zaman ölçeği çok önemlidir. İkincisinde ise, şehir yerleşimlerini yaşanabilir varlıklar olarak ayakta tutan siyasi, ekonomik ve sosyal düzenin toplamının göz önünde tutulması gerekmektedir (1978, s. 78). Thelen'a göre ise, Hindistan şehir tarihi araştırmalarında üç sınıflandırma hâkimdir. Bunlardan birincisi, iktidarın gücünün ve otoritesinin bir simgesi olarak siyasi başkentler;

³ "Şehri inşa eden hanedanlığın yıkılmasından sonraki duruma gelince: Ya bu şehrin etrafında ve civarında yer alan dağların (yaylaların ve) ovaların, o şehirdeki umranı sürekli olarak besleyecek ve ayakta tutacak maddesi ve geliri bulunur. Bu takdirde bu madde ve gelir, şehrin varlığını muhafaza etmesini temin eder, bu suretle şehrin ömrü, hanedanlıktan sonra da sürüp gider. ..." (İbn Haldun, 2004, s. 630).

ikincisi, özellikle Hint Okyanusu ticaretine atıfta bulunarak ticaret ağlarının önemli bağlantı noktaları olan kasaba ve şehirler; üçüncüsü ise ruhanî faaliyetlerin doğal bir sonucu ve kutsal mekânların simgesi olarak dinî kasaba ve şehirlerdir (Thelen, 2018, s. 2-3).

Hindistan şehir tarihi araştırmalarında Babürlüler dönemi önemli bir yer tutmaktadır. Babür Şah, Emir Timur'un⁴ mirasçısı olarak, Türklere ait olan toprakları geri almak ve hanedanlığını kurmak amacıyla Hindistan'a gitmiştir (Zahîrüddin Muhammed Babur, 1987, s. 361). 1526'da Lûdîleri yendiği Panipat savaşı ile Hindistan'da hâkimiyetini başlatmıştır. Nihayetinde 1526'dan 1858'e kadar sürecek olan Babürlü Devleti ile Hindistan'da Türk siyasi varlığı en yüksek seviyeye çıkmıştır. Hindistan'daki varlığını sağlamlaştıran Babürlüler, hâlihazırdaki şehirlerden başka, yeni şehirler de kurmuşlardır. Örneğin pek çok yeni şehrin kurulduğu Ekber Şah (1556-1605) döneminde 120 büyük şehir, 3200 küçük kasaba ve bunların her birinin binlerce köyü varlık göstermiştir (İftikhar, 2018, s. 70).

2. BABÜRLÜLER DÖNEMİNE KADAR HİNDİSTAN'DA ŞEHİRLEŞME EVRELERİ

Hindistan'da şehirleşmenin ilk evresini İndus medeniyetinin Harappa ve Mohenjo Daro⁵ şehirleri oluşturmuştur. Şehirleşmenin ikinci evresini Vedik Dönemi (M.Ö. 1000-600) meydana getirmiştir. Kuzey ve Güney Hindistan'da Maurya dönemi ise şehirleşme adına üçüncü büyük gelişme olarak görülmüştür. Gupta dönemi ve sonrası, Hindistan'ın şehirleşme evresine önemli katkılar sağlamıştır. 1206 ile 1526 yılları arasındaki Türk hâkimiyet dönemi ise Hindistan'da şehirleşmenin dirilişi olarak kabul edilmiştir. 1206'dan itibaren Delhi Türk Sultanlığı ilk önce şehirleri ya da kritik bölgeleri askerî açıdan desteklemiş; ardından ilgili bölge ve yerlerin mukavemetlerini arttırmıştır (İftikhar, 2018, s. 68-69). Delhi Sultanlığı 13. yüzyılın başında Hindistan'da kalıcı yerini kurduğunda, bölgede zaten Müslüman bir nüfusun varlığı bilinmektedir. Bu nüfus, esas şehir sakinleri olarak, büyük ticari ve askerî yollara, müstahkem yerlere ve Pencap'ın büyük şehirlerine veya kasalarına yerleşmişlerdir (Sharma, 2015, s. 22). Bu süreçten itibaren Delhi Sultanları Hindistan'da devletin nizamını dağıtmayı amaçlamıştır. Sultanlar, kendi yetki alanları altındaki bu bölgeleri muhafaza etmek için idari üsler oluşturabilecek sık şehir merkezlerine ihtiyaç duymuştur. Bu kent merkezleri, nihayetinde 13. yüzyıldan itibaren kentsel komplekslere dönüşen "çekirdekler" olmuştur. Onların istihdam sağlamalarıyla şehirler gelişmiştir. Bu şehirler onlara siyasi ve ekonomik güç vermiştir (İftikhar, 2018, s. 68-69).

Hindistan'daki Türk siyasi varlığı Delhi Türk sultanlıklarından sonra Babürlü Devleti'nin kurulmasıyla devam etmiştir. Babürlü yönetiminin etkisini ilk deneyimleyen yer yine Pencap bölgesi olmuştur. (Grewal, 2013, s. 280). Babürlüler

⁴ Babür Şah'ın büyük dedesi Emir Timur (1336-1405) Hindistan'a 1398'de sefer düzenlemiş ve Delhi yakınlarında Tuğluk Hükümdarı II. Mahmud'u yenmiştir (Aka, 2012, s. 174) ve (Özcan, 1998, s. 76).

⁵ Özcan'a göre; "Bu uygarlık ilerledikçe 5000-2500 yılları arasına tarihlenen Erken İndus uygarlığını, o da en parlak dönemini 2300-1700 yıllarında yaşayan İndus veya Harappa adıyla bilinen yüksek uygarlığı doğurmuştur. En önemli kazı alanları Harappa, Mohenjo-Daro ve Kalibangan olan bu uygarlık, bugün dahi hayranlık uyandıran bir şehircilik anlayışına sahipti." (1998, s. 75).

Hindistan'a geldiğinde⁶ Delhi Sultanlarının Hindistan'daki kentleşme politikasını izlemişler ve Hindistan'ın şehir kurumlarının gelişmesinde etkili olmuşlardır (İftikhar, 2018, s. 68-69). Bu durum H. K. Naqvi'ye göre de böyledir:

"Babürlerin, başkalarının attığı temeller üzerine inşa ettikleri açıktır. Kısmen bunlar köklü, yavaş hareket eden, oldukça izole edilmiş Hindu uygarlığının eseri idi. Köylü yetiştiricilerin, köy zamindarlarının⁷, şeflerin ve racaların kırsal modelleri ile Jajmani sistem altındaki hizmetlerin değişimi, bu uygarlığın karakteristik yönlerini sağlar. Şehirlerde ve daha az çapta kırsal kesimde, geniş İslam dünyasından yeni gelenler, Türk-Patan Sultanlarının askerî yönetici grupları, görevli memurları ve profesyonel adamları, göçmen zanaatkarlar ve sufi emirleri tarafından daha fazla temel atılmıştır. Bu temeller üzerine Babürler kendilerine özgü bir yapı inşa ettiler. Bu, resim ve Mimarlık alanlarında, hatta din alanında, değişimlerle yaşayanlar için bile gözle görülür bir şekilde geçerlidir." (Naqvi, 1964, s. 6-7).

Babürlü şehirleri esas olarak Ekber Şah döneminden itibaren gelişmiştir. Cihangir Şah döneminde de şehirlerin sayısı ve büyümesinde artış olmuştur. Cihangir Şah zamanında iş ve ticaret yapmak için Hindistan'a gelen Avrupalılar da şehirleşme faaliyetlerini etkilemişlerdir. Ne var ki Babürlüler döneminde nüfus sayımı⁸ yapılmamıştır. Bundan dolayı, kentleşmede dikey ya da yatay büyüme olup olmadığına dair sayısal ayrıntılar net değildir. Yine de mevcut kaynaklar, bu dönemin Hindistan'ın zenginlik ve refahından dolayı kentsel patlama dönemi olduğunu göstermektedir (İftikhar, 2018, s. 71). Babürlülerin büyük şehirleri, ekonomik ve mali imkânları bol olan birer cazibe merkezleridir. Aynı zamanda bu şehirler siyasi-bürokrasi alanında kendini göstermek isteyen ümeranın tercih ettiği yerler olmuştur.

⁶ Babür Şah, Vekayi'de Hindistan'ı fethettiği zaman beşi Müslüman ikisi gayrimüslim hükümdarın Hindistan'da saltanat sürmekte olduğunu belirtmiştir. Ayrıca büyüklü küçüklü rây ve râcanın da varlığından söz etmiştir (Zahîrüddin Muhammed Babur, 1987, s. 307). Özcan (1998)'a göre, Babürlülerin Hindistan'a geldiği zamanda Hindistan'ın siyasi arenası şu şekildedir: *"Berâr'da İmâdşâhlar (1484-1572); Bîder'de Berîdşâhlar (1492-1619); Bîcâpûr'da Âdilşâhlar (1489-1686); Kuzey ve Batı Maharaştra'da ve Ahmednağar'da Nîzamşâhlar (1490-1636); Gâlkünde (Golkonda)'de Kutubşâhlar (1512-1687); Bengal'de Bengal Sultanlığı (1337-1576); Keşmir'de Keşmir Sultanlığı (1336-1589); Gucerât'ta Gucerât Sultanlığı (1407-1572); Mâlvo'da Mâlvo Sultanlığı (1392?-1562); Kandeş'te Fârûkiler (1370-1601)"* (Özcan, 1998, s. 77).

⁷ Zemin + dâr şeklinde oluşan kelime Farsça kökenli bir kelime olup "toprak ve arazi sahibi" anlamına gelmektedir. Delhi Sultanlıkları döneminde "bölge hâkimi", "Hindu hâkim ve idareci" (raca, ray, rana, mukaddem) anlamlarına gelmektedir. 14. yüzyılın ikinci yarısında itibaren Zemindâr kelimesi, Kuzey Hindistan'da ayrıcalıklı haklara sahip olan kişiler için kullanılmıştır. Delhi sultanlıklarından itibaren zemindârlar kendi bölgelerinde topladıkları vergileri devlet görevlilerine teslim etmişler ve gerekli durumlarda devlete askerî yardım göndermişlerdir. Babürlü dönemde ise zemindârlık Ekber Şah'tan itibaren önem kazanmıştır (Kortel S. H., 2013, s. 238-239). Babür döneminde bu kelime, sabit bir peşkeş veya haraç ödemek koşuluyla zaminadisini elinde tutan kişilerden maaşı yerine cagir olarak tutanlara kadar, toprak üzerindeki miras yoluyla geçen hakların çeşitli sahiplerini belirtmek için kullanılmıştır (Parida, 2017, s. 735).

⁸ Hindistan'da ilk nüfus sayımı 1870'lerde yapılmıştır. Ancak bu tarihlerdeki Hindistan nüfus sayımı eş zamansızdır. 1881'den beri eş zamanlıdır ve her on yılda bir düzenli olarak yapılmaktadır. Tüm Hindistan'ın nüfus sayımının 15'incisi 2011'de gerçekleşmiştir (Tumbe, 2016, s. 3).

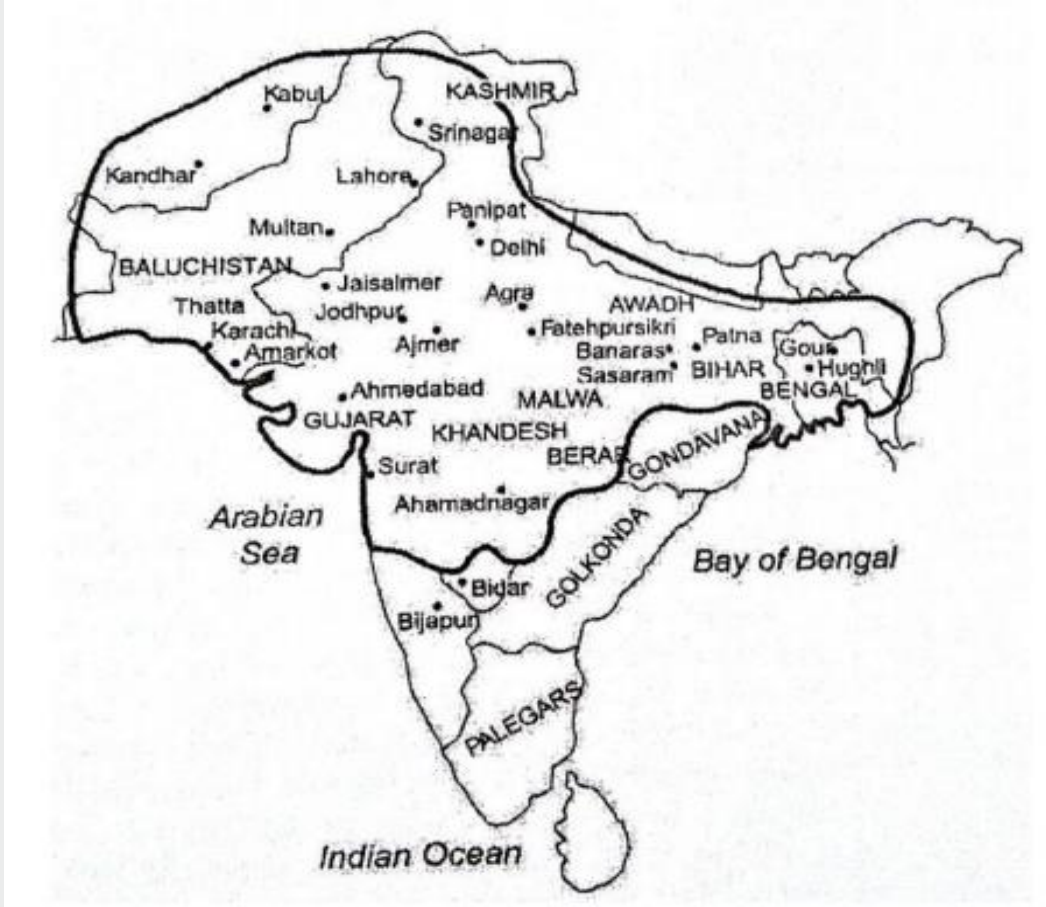
Bu bağlamda Chaudhuri'ye göre, karlı iş peşinde koşan İranlı veya Turanlı seçkinler, Babür başkentlerini iki yüzyıldan fazla bir süreyle çok çekici bulmuşlardır. Ayrıca Babürlü idari ve askerî personelleri de Babürlülerin gözde olan büyük şehirlerine göç etmek isteyerek daha yüksek mali ödül arayışına girmişlerdir. Hırslı ve iddialı ümera, imparatorluk sarayına girmeyi yükselmenin vazgeçilmez bir şartı olarak görmüştür (Chaudhuri, 1978, s. 85-86).

3. BABÜRLÜ DEVLETİ'NDE ÖNE ÇIKAN ŞEHİRLER

Babürlü Devleti'nde kimi şehirler iktidarın gücünü yansıtırken kimi şehirler ise askerî savunma sahasında kapı görevini üstlenmişlerdir. Örneğin, Babür Şah'ın Hindistan ovalarındaki başarısının gerçek temelini sağlayan şey Kabil'in mülkiyeti olmuştur. Ekber Şah'ın askerî mücadeleleri de benzer bir gidişat izlemiştir (Chaudhuri, 1978, s. 85). Siyasetin nabzını tutan bazı şehirler ise aynı zamanda merkezî otoriteyi yansıtan ve iktisadi cazibesi olan şehirlerdir. Delhi, Agra, Fetihpur Sikri, Jaunpur, Burhanpur, Ahmedabad, Murşabad ve Lahor gibi şehirler aynı zamanda endüstriyel şehirlerdir (Iftikhar, 2018, s. 69). Surat, Lahor, Agra ve Sind'de pek çok Ermeni tüccarların iş yaptığı bilinmektedir (Gokhale, 1979, s. 126). Ekber Şah döneminde Lahor, Bengal, Jaunpur, Patna, Ahmedabad ve Fetihpur Sikri'de darphaneler yer almıştır. (Gokhale, 1979, s. 63). Surat üretim ve ticaret merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle hem ulusal hem de uluslararası ticarete konu olan Surat, Avrupalıların Babürlüler ile iletişim kurduğu ilk ekonomik köprü olmuştur. 1612'ye kadar Portekizliler, 1612'den sonra ise İngilizler, Babürlüler ile ilişkilerini sıkı tutarak Hindistan içlerine geçmek ve ticaret yapmak için Surat'ı⁹ giriş kapısı olarak kullanmışlardır. Böylece denilebilir ki, kara ve deniz ticaretinde etkin ve ekonomisi canlı olan şehirler ekonomik ve jeostratejik öneme de sahip olmuşlardır.

⁹ İngilizlerin Surat açıklarında Portekizliler ile 1612'de gerçekleştirdiği savaş önemlidir. Zira bu süreçten itibaren savaşta galip olan İngilizler Hindistan'da tutunmaya başlamışlardır. 1612 süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Sir Thomas Best, 1934, s. 31) ve (Wheeler, 1886, s. 4-5).

Şekil 1. Babürlüler Döneminde Şehirler

Kaynak: Exams Daily.(2018). "Golden Period of the Mughals In India Study Materials". <https://examsdaily.in/wp-content/uploads/2018/12/Golden-Period-of-the-Mughals-Pdf.pdf>. Erişim Tarihi: 11.03.2021.

Babürlü şehirlerinin siyasi, iktisadi, askerî, dinî ve sanatsal açıdan tasnifini yapmak mümkündür. Stratejik ve politik öneme sahip olan bazı büyük şehirlerin önemine dikkat çeken Chaudhuri'ye göre;

"Babürlü Hindistan'ında imparatorluk kontrolü, hayati olarak altı primat şehre (büyük şehre) sahip olmaya bağlıydı: Lahor, Delhi-Agra, Patna, Burhanpur ve Ahmedabad. Kuzeybatı sınırı da dahil edilirse Kabil ve Kandahar da listeye eklenebilir. Bu sekiz primat şehri yöneten kimse Hindistan'ın gerçek padişahı oydu. Tek bir anlaşmazlık ya da kayıp, hüküm süren İmparatorun zayıflayan gücünün en kamusal tezahürüne eşdeğerdirdi. Bir şehzade isyan bayrağını kaldırdığında, bu şehirlerden birinin ele geçirilmesi askerî hareketin kaçınılmaz bir parçasıydı. Aynı şekilde, Patna, Burhanpur ve Ahmedabad'ın sūbedarı¹⁰ da çoğu zaman imparatorun yakın bir akrabasıydı. Babürlü imparatorluk gücünün zirvesinde, bu primat şehirlerin ana işlevi politiktirdi; stratejik veya askerî önemi sadece ikincildi." (Chaudhuri, 1978, s. 84-85).

¹⁰ Sūbedâr, Babürlülerde eyalet yöneticilerine verilen isimdir. "Sūbedarlar, genellikle şehzadeler ve büyük devlet memuriyetlerinde bulunan yetenekli kişiler arasından seçilirdi." (Kortel H. , 2009, s. 448).

Iftikhar (2018) ise, Babürlü şehirlerini, kıyı şehirleri, savunma hatlarındaki şehirler ve iktisadi önemi olan şehirler olarak tasniflemiştir. Bu tasnife göre; kıyı şehirlerinden öne çıkanlar, “*Surat, Cambay, Broach ve Calicut*”tur. Savunma hatlarındaki önemli şehirler, “*Delhi, Attock, Sehwan, Tatta (Thatta) ve Kabil*”dir. İktisadi önemi olan şehirler ise “*Lahor, Multan Gücerat (Gujarat), Sialkot, Sultanpur, Hoşiarpur (Hoshiarpur), Maçivara (Machhiwara), Sarhind, Saharam, Celalpur (Jalalpur), Panipat, Samana, Faridabad, Kışangarh (Kishangarh), Mathura, Jainagar, Udaipur, Ahmedabad, Agra, Kalincar (Kalinjar), Kalpi, Laknav (Lucknow), Daryabad (Dariabad), Faizabad, Tanda, Ekberpur (Akbarpur), Kanah, Jaunpur, Allahabad, Benaras, Mirpur, Ghazipur, Buksar (Baxar/Buxar), Çapra (Chappra), Patna, Fattu, Daudnagar, Kalküta*” (Iftikhar, 2018, s. 72)’dır.

Belirtilen şehir isimlerinden yola çıkarak denilebilir ki, Chaudhuri’nin işaret ettiği politik şehirlerden Lahor, Agra, Patna ve Ahmedabad, Iftikhar’ın iktisadi önemi haiz olan şehirler listesinde de yer almıştır. Buna göre, Babürlülerde politik şehirler, iktisadi açıdan da önemli bir yere sahiptir. Chaudhuri, Delhi’yi politik şehir sınıfında tutmuş ve Agra’nın ikiz şehri olarak görmüştür (Chaudhuri, 1978, s. 85). Iftikhar ise Delhi’yi öncelikli olarak savunma hattındaki şehirler listesine yerleştirmiştir. Burhanpur’un ise Chaudhuri’ye göre politik önemi; Iftikhar (2018, s. 69,75)’a göre ise iktisadi önemi ön plana çıkmıştır.

4. BABÜRLÜ DEVLET’NİN BAŞKENTLERİ

Güney Asya’daki modern öncesi birçok başkent, yöneticisini desteklemek ve onun otoritesini yansıtmak için inşa edilmiştir (Thelen, 2018, s. 3). Bununla birlikte başkentlerin genellikle askerî, ticari ve dinî açıdan önem arz eden yolların kavşağında yer aldığı görülmektedir. Babürlü Devleti’nde, iki tür başkent şekli vardır. Bunlardan birincisi, klasik anlamda, belli bir kent kimliğine ve şehir formuna sahip bir şehrin başkentliğidir. Bu kapsamda, Agra, Delhi, Fetihpur Sikri ve Lahor şehirleri farklı zamanlarda Babürlü Devleti’nin başkentleri olmuşlardır. İkinci tür başkent ise Sinopoli (1994)’nin de dediği gibi, “*mobil başkentler*”dir. Devletin ordugâh kampları olan bu mobil başkentler, Babür Şah’ın küçük ve son derece hareketli askerî kamplarından esinlenilerek, 16. yüzyılın sonlarında Ekber Şah tarafından kurulmuş ve daha sonra tüm Babürlü hükümdarları tarafından kullanılmıştır (Sinopoli, 1994, s. 296). Babürlü hükümdarları konumlarını pekiştirmek, iç isyanları bastırmak ve dış tehditlerle yüzleşmek için her zaman hareket halinde olmaları gerektiğinden ve bu mobil çadırları kullanmışlardır (Singh, 2018, s. 9).

Tablo 1. Babürlü Devleti'nin Başkentleri

Şehir	Hükümdar
Agra	Babür Şah (1526-1530), Ekber Şah (1560-1571, 1598-1605), Cihangir Şah (1605-1627), Şah Cihan (1628-1648)
Delhi	Hümayun Şah (1530-1540, 1554-1556), Ekber Şah (1556-1560), Şah Cihan (1639-1658, Şahcihanâbâd), Evrengzib (1658-1677)
Fetihpur Sikri	Ekber Şah (1571-1585)
Lahor	Hümayun Şah (1540-1554, Şir Şah Sur tarafından yenilgisinin ardından), Ekber Şah (1584-1596)
Mobil Başkentler	Hümayun Şah, Ekber Şah, Cihangir Şah, Evrengzib (1681-1707)

Kaynak: Sinopoli, C. M. (1994). Monumentality and Mobility in Mughal Capitals. *Asian Perspectives*, 33(2 (Special Issue)), 294. <https://www.jstor.org/stable/42928323> . Erişim Tarihi: 30.09.2020.

Sinopoli'ye göre; "Askerî istikrarsızlık ve önemli askerî seferlerin konumu, Ekber'in Lahor'a geçmesinin yanı sıra Evrengzib'in Evrengabad'a taşınmasına ve imparatorluk kampının kullanımına sebep oldu. Babürlülerde elit tabaka arasındaki hizipçilik ve rekabet de başkentlerin değişmesinde önemli rol oynamış görünüyor. Ekber'in Agra'ya ve Fatehpur Sikri'ye hareketleri, elit tabakaları geleneksel güç ve zenginlik koltuklarından uzaklaştırma girişimleriyle bağlantılıdır." (1994, s. 304). Tarihleri eskilere dayanan Agra, Lahor ve Delhi şehirleri Ekber Şah döneminden Evrengzib dönemine kadar, daha da gelişmiş ve genişlemiştir. Ayrıca Fatehpur Sikri ve Allahâbâd gibi şehirler kurulmuştur. Babür başkentleri Agra, Fatehpur Sikri, Delhi ve Lahor'da imparatorluk himayesinde, resim, müzik, kıyafet, mimari ve diğer birçok alan büyük gelişmeler göstermiştir (Ali, 2005, s. 1).

Agra

Yamuna Nehri'nin iki yakasında kurulmuş olan Agra, Delhi'nin 206 km. güneyindedir (Bostan, 1988, s. 450). Gazneli İbrâhim (1059-1099)'in Hindistan Valisi Mahmud Şah, Agra'yı 1081'de Çavhanlar'ın elinden almıştır. Delhi Sultanı Alâeddin Şah ise, Agra'yı Biyana eyaletine bağlamıştır. İskender Lûdî zamanında ise şehir yeniden inşa edilmiş, 1495'te hükümdarlığın merkezi olmuştur (Bostan, 1988, s. 450). Bu konu ile ilgili Cihangirnâme'de¹¹; "İskender Lûdî, Gvaliyar'ı almak istediği zaman, Hindistan sultanlarının başkenti olan Delhi'den Agra'ya geldi ve kendini orada yerleştirdi. O tarihten itibaren Agra Şehri Delhi sultanlarının ikametgâhı haline geldi." (Jahangir, 1999, s. 23) ifadeleri yer almaktadır.

Stratejik bir öneme sahip olan Agra, 1526'da Babür Şah (1526-1530)'ın eline geçmiş ve Babürlü Devleti'nin baş şehri olmuştur (Bostan, 1988, s. 450). Agra'da hanedanlığını

¹¹ Cihangirnâme'de Agra şehri hakkında bilgiler bulmak mümkündür. Cihangir Şah, saltanat tahtına Agra'da çıktığı için bu şehir hakkında bazı bilgiler vermiştir. Buna göre Yamuna Nehri'nin her iki yakasına kurulmuş olan Agra'nın çevresinin uzunluğu, binalarının çokluğu ve şehrin kalabalık ve sıkışıklığı, nebatatı ve tarihçesi hakkında bilgiler bulmak mümkündür (Jahangir, 1999, s. 22).

kuran ve devletin temellerini atan Babür Şah, Agra'ya yerleşmiş ve buraya mimari yapılar diktirmeye başlamıştır. Babür Şah'ın hatıratında *"Benim yapılarımda ise, yalnız Agra'da, yerli taşçılardan her gün altı yüz seksen kişi çalışıyordu. Bir de Agra, Sikri, Biyâne, Dûlpûr, Güvâlyâr ve Kûl'de bin dört yüz doksan bir taşçı her gün benim yapılarımda çalışıyordu."* (Zahîrüddin Muhammed Babur, 1987, s. 330) şeklinde bilgiler mevcuttur. Ancak Babür Şah'ın Hindistan'da mimari eserlerini tamamlayacak kadar ömrü vefa etmemiş ve 1530'da vefat etmiştir. Konu ile ilgili açıklama Cihangirnâme'de de yer almaktadır: *"Yüce Firdevs-Mekânî Babur Padişah, Yamuna'nın doğu tarafında güzel bir arsa seçti ve çok az yerin övünebileceği kadar hoş bir bahçe inşa etti. Ona Güleşan adını verdi. Kırmızı yontma taştan ufak bir yapı inşa edildi ve bahçenin bir yanında bir cami tamamlandı. Büyük bir yapı inşa etmeye niyet etti; ancak yeterince uzun yaşayamadığı için asla başarılamadı."* (Jahangir, 1999, s. 23).

Agra tam anlamıyla bir Babürlü şehri olma özelliğini Ekber Şah'tan itibaren kazanmıştır. Ekber Şah 1560 ve 1571 yılları arasında, saltanatının olgunluk aşamasının ilk dönemlerinde, Agra'da kalmıştır (Siddiqi, 2006, s. 26). Cihangir Şah'ın hükümdarlık süresince devletin başkenti yine Agra olmuştur (Sinopoli, 1994, s. 294). Ekber Şah döneminde ve Cihangir Şah'ın saltanatının başlangıcında şehrin ekonomisi ve ticareti zirve noktaya ulaşmıştır (Chaudhuri, 1978, s. 87). 17. yüzyılın ortalarında Bernier, Agra'nın canlı ticaretine şahit olmuş ve burada bulunan Hollandalı tüccarların Ermeni tüccarlarla rekabete girdiklerini not etmiştir. (Bernier, 1916, s. 292).

Agra, Şah Cihan döneminde de başkentlik yapmıştır. Şah Cihan eşi Mümtaz Mahal vefat edince, ona Agra'da Tac Mahal'i inşa etmiş ve daha sonra devletin başkentini Delhi (Şahcihanâbâd¹²)'ye taşımıştır (Siddiqi, 2006, s. 36). Bernier ve Tavernier'in seyahat notlarına göre, Şah Cihan'ın Agra'dan çıkma nedeni, yazın maruz kaldığı aşırı sıcakların bir hükümdarın ikametgâhu için uygun olmadığına karar vermiş olmasıdır (Bernier, 1916, s. 241) ve (Tavernier, 1925, s. 78). Şah Cihan, 1658'de oğlu Evrengzib tarafından Agra Kalesi'ne hapsedilmiştir. Evrengzib, babasının ölümüne kadar devletin merkezini tekrar Agra'ya kaydırmıştır (Siddiqi, 2006, s. 36).

Bernier'in notlarında Agra ve Delhi hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Agra ve Delhi karşısında büyülenen Bernier, iki şehri Paris ile karşılaştırmak istemiş ve onların hakkındaki bilgileri bir an önce kendi ülkesine bildirmek için heyecan hissetmiştir. *"Fransa'ya döndüğümde ilk araştırmanın bu imparatorluğun başkentlerine saygı duyacağınızı biliyorum. Dehli¹³ ve Agra'nın güzelliği, kapsamı ve sakinlerinin sayısı bakımından Paris'e rakip olup olmadığını öğrenmek için can atacaksınız. Bu nedenle, bu noktadaki merakınızı tatmin etmek için acele ediyorum ve belki de tamamen ilgisiz bulmayacağımız birkaç başka konuyu da serpiştirebilirim."* (Bernier, 1916, s. 239-240). Bernier'in Hindistan seyahat notlarında, Delhi ve Agra'yı birbirinden bağımsız düşünmemesi de dikkat çekmektedir. Ekber Şah'tan itibaren hükümdarların gözdesi olan Agra'nın Delhi kadar gelişmiş olmadığını belirtmiştir. Ayrıca ticaretin döndüğü

¹² "On bir yıl Agra'da ikamet ettikten sonra Delhi'ye geçen Şah Cihan, orada Şahcihanâbâd adıyla yeni bir yerleşme merkezi ve bir kale kurarak (1639) ünlü Cami-Mescid'i (Delhi Cuma Camii) yaptırmıştır." (Nizami, 1994, s. 127).

¹³ Bernier'in notlarında "Delhi", "Dehli" adıyla yer almıştır.

caddelerin uzun ve gelişmiş; bunun dışındaki sokakların ise kısa, dar, düzensiz ve dolambaçlı olduklarını da not etmiştir. Ancak yine de Agra'da yüksek rütbeli saray memurları ve racalara ait çok sayıda konut ve özel şahısların yaşadığı taş veya tuğla evlerin yer aldığını bildirmenin yanı sıra bu şehrin kervansaraylarının sayıları ve rahatlıkları bakımından Delhi'yi geçtiğini de belirtmiştir (Bernier, 1916, s. 284-285).

Delhi

Kuzey Hindistan devletlerinin yöneticileri, yaklaşık bin yıldır başkentlerini Delhi bölgesinde kurmuşlardır. Batı ve güneyde Aravalli tepeleri ve doğuda Jamuna nehri ile sınırlanan altmış mil karelik bir alan olan Delhi üçgeni, Hindistan'da stratejik bir konumda yer almıştır (Blake, 1991, s. 5). Kadim bir tarihe sahip olan Delhi, ilk sınırlarını aşmış ve yedi farklı şehrin gelişip birleşmesi ile meydana gelmiştir. Ayrıca bu şehirlerin her biri Müslüman hanedanlar tarafından kurulmuştur. Bunlar; *“Lâlkot (1192), Sîrî (1303), Tuğlukabâd (1320 [?]), Cihanpenâh (1340), Fîrûzâbâd (1354), Purânâ Kıl'a (1542) ve Şahcihanâbâd (1638) şehirleridir”* (Nizami, 1994, s. 126).

Kutbüddin Aybeg, Delhi'yi 1192'de Çavhamlar'dan almış ve Delhi Türk sultanları 1289'a kadar Delhi'de oturmuşlardır (Nizami, 1994, s. 126). Delhi şehri Babürlü Devleti için de önemli bir başlangıç noktası olmuştur. Çünkü Babür Şah, 1526'da Lûdîlerle yaptığı Panipat savaşı kazanıldıktan sonra, Babür Şah'ın adamları Mehlânâ Mahmud ile Şeyh Zeyn, Delhi'de Cuma namazını kılmış ve Babür Şah adına hutbe okutmuşlardır. Bundan sonra da Agra'ya doğru gitmişlerdir (Zahîrüddin Muhammed Babur, 1987, s. 304). Delhi, Hümayun Şah döneminde payitaht olmuştur. Babür Şah'ın oğlu ve halefi Hümayun Şah (1530-1556), 1533'te Yamuna nehri kıyılarında Din Panah (Din Sığınağı) adında mütevazı bir şehir kurmuştur (Blake, 1991, s. 12). Şir Şah (1540-1545)'in Hümayun üzerine saldırması sonucu, Hümayun Delhi'yi 1540'ta terk etmek zorunda kalmıştır (Demir, 2017, s. 40). Şir Şah'ın yerleşimi yağmaladığı ve yerle bir ettiği için Hümayun'un şehriden hiçbir iz kalmamıştır. Şir Şah yıkılmış olduğu Din Panah'ın yakınlarına Şirgâh ya da Delhi Şir Şah olarak adlandırılan yeni bir şehir kurmuştur. Şir Şah'tan sonra halefleri de Şirgâh'ın kuzeyinde Yamuna'ya doğru şehri büyütmüşlerdir (Blake, 1991, s. 12). Hümayun Şah ise yaklaşık on beş yıl süren bir sürgün hayatından sonra gücünü tekrar toplayarak Delhi'yi geri almış ve burayı yeniden başkent yapmıştır. Böylece tahtına kavuşmuştur (Demir, 2017, s. 57-59).

Yüzyıllar boyunca başkent olarak kalan Delhi, aynı zamanda dinî ve siyasî bir merkezdir (İftikhar, 2018, s. 72). Günümüzde Eski Delhi¹⁴ olarak bilinen Şahcihanâbâd, 1638'de Babürlü Padişahı Şah Cihan tarafından kurulmuş olup; önce saray, sonra şehrin duvarları ve ardından Jama Mescidi inşa edilmiştir. İhtiyaç duyulan malzemeler büyük ölçüde yarı-terkedilmiş Firuzabâd şehriden ve Şir Şah'ın Delhi'sinden alınmıştır (Fanshawe, 1902, s. 303). Şah Cihan başkentini, Agra'dan yeni kurmuş olduğu Şahcihanâbâd şehrine taşımıştır. (Bernier, 1916, s. 241). Taşıma sebebi ise Şahcihanâbâd'ın ikliminin daha ılıman olmasından kaynaklıdır (Tavernier, 1925, s. 78).

¹⁴ “İngiliz idaresi döneminde Delhi şehri Şahcihanâbâd'ın kuzeyine doğru genişledi. Hindistan'daki İngiliz idare merkezinin Kalküta'dan buraya nakledilmesinden sonra da Raisina (daha sonra Yeni Delhi) teşekkül etti. ... İngilizler döneminde Yeni Delhi ortaya çıktıktan sonra ise Şahcihanâbâd bölgesine de Eski Delhi denildi.” Ayrıntılı bilgi için bkz. (Nizami, 1994, s. 127).

Şah Cihan'ın yerine geçen oğlu Evrengzib, Delhi'de yirmi yıl kadar ikamet etmiş ve 1680'de oradan ayrılmıştır (Fanshawe, 1902, s. 3-4). Evrengzib'in 1707'de Ahmednagar'da ve oğlu I. Bahadır Şah'ın 1712'de Delhi'de ölümleri üzerine, başkent bir kez daha Babürlü çıkarlarının merkezi haline gelmiştir. Kısa bir zaman sonra ise Delhi şehri, imparatorluğun ölüm sancıklarına sahne olmuştur (Fanshawe, 1902, s. 304).

Delhi şehrinin siyasi öneminin yanı sıra iktisadi önemi de bilinmektedir. Babürlü hükümdarları Delhi'nin ticari hayatına önem vermiş, dükkânların ve tüccar evlerinin sarayın yakınında yer almalarını sağlamışlardır. Tavernier'in notlarından anlaşıldığı üzere, Şahcihanâbâd şehrinin girişinde yol boyunca uzanan tüccarların işlerini yürüttükleri kemerler konuşlandırılmıştır. Buranın yukarısında uzun ve geniş bir cadde yer almıştır. Bu cadde ise hükümdarın sarayının bulunduğu geniş bir meydana uzanmıştır. Sarayın başka bir kapısının yanında yer alan düz ve geniş bir caddede ise dükkân işletmeyen esas tüccarların evleri yer almıştır (Tavernier, 1925, s. 79). Bernier, Delhi ve civarındaki yerleri son derece bereketli görmüştür (Bernier, 1916, s. 283). Delhi, özellikle ana kapıların dışında çeşitli çarşılara ve pazarlara sahip olmuştur. Çivit, baharat, kaba esmer şeker (jaggery) ve müslin gibi pek çok malın satıldığı bir ticaret merkezidir (İftikhar, 2018, s. 72).

Fetihpur Sikri

Fetihpur Sikri, Agra'nın 37 km güney batısında yer alan ve Ekber Şah zamanında kurulan bir şehirdir (Rızvî, 1995, s. 473). 1556'da imparatorluğun başına geçen Ekber Şah, 1560'lardan itibaren istikrarlı bir inşa programına girişmiş; Agra, Lahor, Attock, Allahabad, Jaunpur ve Acmer'de kaleler inşa ettirmiştir (Kayalı, 2018, s. 375). 1569 yılında Sikri köyü yakınlarında oturan Çiştîyye tarikatının şeyhi Selîm Çiştî'yi ziyaret eden Ekber Şah, şeyhten bir oğlu olacağı müjdesini almıştır. O vakte kadar hiç erkek evladı olmayan Ekber Şah bu habere sevinmiş ve Sikri'ye saray inşa ettirmiştir. İnşa edilen bu yeni sarayda dünyaya gelen oğluna ise Selîm (Cihangir) adını vermiştir (Rızvî, 1995, s. 473). Ekber Şah 1571'de ise Sikri'yi devletin başkenti yapmıştır (Kayalı, 2018, s. 375). Gücerat'ın fethinden sonra Fetihpur adını alan Sikri, 1585 yılına kadar başkent olarak kalmıştır (Siddiqi, 2006, s. 28). Ekber Şah, Fetihpur Sikri'de 15 yıl kaldıktan sonra başkentini Lahor'a taşımıştır (Sinopoli, 1994, s. 300).

Sikri'nin büyük bir şehre dönüştürülmesinin ardında maddî ve manevî sebeplerin olduğu anlaşılmaktadır. Ekbername'ye göre "*Hâkimiyeti arttıran olaylar arasında Biana'ya bağlı olan Sikri'nin büyük bir şehre dönüştürülmesi yer alıyordu. ... Yüce oğulları Sikri'de doğduğundan ve Şeyh Selim'in Allah'ı bilen ruhu ona sahiplik yaptığından dolayı, onun (Ekber'in) mübarek yüreği manevî büyüklüğe sahip olan bu noktaya görünür bir ihtişam vermeyi arzu etti.*" (Abu'l-Fazl, 1907, s. 530). Bu bilgiden yola çıkarak, Sikri şehrinin kurulmasında rol oynayan manevî sebepler arasında, Şehzade Selim'in Sikri'de inşa edilen sarayda dünyaya gelmiş olması ve Ekber Şah'ın Şeyh Selim'in maneviyatına yakın olma isteği yer almıştır. Öte yandan şehir, imparatorluğun kültürel, ticari ve idari merkezi olarak planlanmış ve konumu itibarıyla de Agra Kalesinin güvenliğini sağlamıştır (Kayalı, 2018, s. 375) ve (Rizvi, 2002, s. 13). Bu doğrultuda şehrin kurulmasının ardında yatan stratejik, yani maddî nedenleri arasında, Fetihpur Sikri'nin Agra için koruma kalkanı görevini üstlenmiş olduğunu söylemek

mümkündür. Sinopoli'ye göre; Fetihpur Sikri, Ekber'in hükümdarlık anlayışının ve dehasının en çarpıcı fiziksel ifadesidir. Ekber, şehrin planlaması ve inşası ile yakından ilgilenmiştir. Şehrin başkent olması hükümdar ve saray tarafından kullanılan siyasi bir aşama olup, ekonomik ve askerî tesislerin büyük kısmı yakındaki Agra'da kalmıştır (Sinopoli, 1994, s. 300).

Lahor

Günümüzde Pakistan'ın sınırları içinde kalan Lahor, Sultan Gazneli Mahmud tarafından 1013-1014'te ele geçirilmiştir. Şehre özel bir değer veren Gazneli Mahmud, şehrin kalesini güçlendirmiş, buraya Türk ve Tacik askerleri yerleştirmiş, pek çok din âlimleri, sanatçılar, şairler ve tüccarlar getirmiştir. (Rizvi, 2003, s. 57). Lahor ve diğer şehirlerin fethi İslam'ın Hindistan'da yayılmasında çok önemli roller oynamıştır. Bölgede Hindulara iyi davranılmış ve orduya alınan Hindu askerlerin dinlerine ve inançlarına karışılmamıştır. Böylece Türklerin Hindistan'daki hâkimiyeti sağlam ve güvenilir temeller üzerine oturtulmuştur (Nizami, 1998, s. 85). Lahor, 1186'da Gurlular tarafından ele geçirilmiştir. 1206'da Gurlu Sultanı Muizzüddin Muhammed vefat edince, Hindistan valiliğine atanmış olan Kutbüddin Aybeg, Lahor'da bağımsızlığını ilan etmiş ve Hindistan'da Delhi Sultanlığı kurulmuştur (Özcan, 1998, s. 76). Kutbüddin Aybeg, Lahor'a yerleşmiştir. Ancak onun ölümünden sonra damadı Sultan İltutmuş, Delhi'yi merkez yapmış ve Lahor önemini gitgide kaybetmeye başlamıştır. Lahor, 1241'de Moğol tahribatını yaşamış ve Tuğluklar dönemine kadar sönük bir şehir olarak kalmıştır. Ancak Lûdîler döneminde toparlamıştır. Babür Şah, 1526'da Hindistan'a gelip Lûdîlere son vermiş; böylece Lahor Babürlülerin eline geçmiştir¹⁵ (Rizvi, 2003, s. 57). Lahor Babür Şah'ın oğlu Hümayun Şah'a da ev sahipliği yapan bir şehirdir. Hümayun Şah 1539'da Çavs'a ve 1540 Kanevç'deki savaşlarda Şir Şah'a mağlup olmuş ve Hümayun Lahor'a kaçmak zorunda kalmıştır (Demir, 2017, s. 40).

Orta Doğu ve Akdeniz'deki uzun mesafeli kervan ticaretinde, Lahor bir ticaret şehri statüsünü taşımıştır. Lahor, Doğu Akdeniz'den İsfahan ve Kandahar'a geçen kervanların Hindistan'ın diğer bölgelerinden gelen tüccarlarla buluştuğu önemli bir ticaret durağı olmuştur (Chaudhuri, 1978, s. 87). Ayrıca, Lahor Babürlü Devleti'nin İran ve Türkistan'a açılan kapısıdır. Örneğin Agra, Lahor yolu ile Kandahar ve Kabil'e bağlanmıştır. Bu vesile ile Kandahar da Hindistan'ı Orta Asya'ya kadar bağlamıştır (İftikhar, 2018, s. 72). Ayrıca şehrin stratejik bir konumda olduğu görülmektedir. Burada yaşanan siyasi karmaşa Babürlü hükümdarlarının istemediği bir şeydir. Örneğin, bölgede siyasi istikrarsızlık baş gösterdiğinde Ekber Şah, devletin başkentini, Fetihpur Sikri'den Lahor'a taşımıştır (Sinopoli, 1994, s. 300). Şehrin stratejik önemi, Ekber Şah'ın Özbek Hanı Abdullah Han'ın saldırılarından dolayı 1584'te sarayını ve ordugâhını Lahor'a kaydırmasıyla bir kez daha gündeme gelmiştir (Naqvi, 1964, s. 27-28). Ekber Şah 1584'ten 1598'e kadar Lahor'u genel merkez ve karargâh yapmıştır. Buradan Keşmir'e karşı askerî operasyonlar düzenlemiş ve Sind ve Kandahar'ın

¹⁵ Lahor, 1737'de kısa bir süreliğine Nadir Şah'ın hâkimiyetine girmiş ve karışıklıklar baş göstermiştir. Şehir bundan sonra sırasıyla Ahmed Şah Dürrânî (1747-1773)'nin, 18. yüzyılın sonlarından 1850'lere kadar Sihlerin, 1947'ye kadar İngilizlerin hâkimiyeti altında kalmış ve 1947'den sonra Pakistan topraklarında kalmıştır (Rizvi, 2003, s. 57).

fethine girişmiştir (Latif, 1892, s. 32). Ekber Şah, 1598'de Abdullah Han'ın öldüğüne dair haber alıncaya kadar Lahor'da kalmıştır (Naqvi, 1964, s. 28). Kuzey-batı sınır politikası nedeniyle Ekber Şah'ın Lahor'u Hindistan'ın başkenti yapması, şehri olumlu yönde etkilemiş ve bölge nüfusu hızla büyümüştür. 1598'de Ekber, Lahor'dan ayrılınca şehrin idaresini atadığı valisi sürdürmüştür (İftikhar, 2018, s. 73).

17. yüzyılın ilk yarısından itibaren İngiliz ve Hollandalı ticaret şirketlerinin Surat ve Agra'ya gelmesi, Lahor'un iktisadi hayatında kademeli bir erozyon oluşmuştur. Kervan tüccarlarının nakliye maliyetleri noktasında rekabet edememesinden dolayı çivit ticaretinin başka tarafa kayması Lahor'un refahını büyük ölçüde baltalamıştır (Chaudhuri, 1978, s. 87). Cihangir Şah saltanatı sırasında Lahor'u sık sık ziyaret etmiştir. Cihangir Şah'ın ziyaretleri şehre yenilenmiş bir ihtişam havası katmıştır (Chaudhuri, 1978, s. 88). Ayrıca Şah Cihan döneminde su kanalları açılmış ve Lahor'a 135 km uzaklıktan su götürülmüştür (Rizvi, 2003, s. 57). Babürlü hükümdarlarının ikametgâhı haline gelen Lahor, Babürlü hâkimiyeti sırasında altın çağını yaşamıştır (Latif, 1892, s. 21).

SONUÇ

Babürlü şehirlerini siyasi, askerî, iktisadi ve dinî açıdan sınıflandırmak ve bu başlıklara göre öne çıkan şehirleri araştırmak mümkündür. Bu sınıflandırma içinde siyasetin nabzını tutan şehirler, merkezî otoriteyi yansıtan, askerî güç ve donanımı bünyesinde bulunduran ve iktisadi yönden de cazibe merkezleri olan şehirlerdir. Bu duruma Delhi, Agra, Fetihpur Sikri, Jaunpur, Burhanpur, Ahmedabad, Murşabad ve Lahor gibi şehirler örnek gösterilebilir. Bunlara Surat şehrini de eklemek gerekmektedir. Çünkü Surat Babürlü Devleti'nin batı ve okyanus kapısı olmuştur. Okyanus yoluyla gelen Avrupalılar, Gucera'tın Surat limanı vasıtasıyla Babürlü yönetimi ile irtibat kurabilmişlerdir.

Babürlü hükümdarları, ülke toprakları içinde merkezî otoriteyi elde tutan, jeopolitik, jeostratejik ve ekonomik öneme sahip olan şehirleri başkent yapmayı tercih etmiştir. Babürlü hükümdarlarının farklı zamanlarda yapmış oldukları başkent değişiklikleri keyfi olmamıştır. Ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi ve askerî sorunlarını çözmek için başkent değişikliklerine gidilmiştir. Örneğin Ekber Şah Lahor'u başkent yaparak, buradan Sind ve Kandahar seferlerini yönetmiş, Keşmir'e askerî müdahalede bulunmuştur. Böylece Lahor'un başkent olmasıyla devletin sınıra yakın yerlerdeki otoritesi sağlamlaşmıştır. Ayrıca bir başkent olmanın cazibesini yaşayan Lahor'un nüfusu artmıştır. Bu da bölgede siyasi, sosyal canlılığın yanı sıra ekonomik canlılığın da arttığına işaret etmektedir. Başkent Fetihpur Sikri ise bir istisna gibi görünse de durum farklı değildir. Sikri'de Çiştîyye tarikatının şeyhi Selîm Çiştî'yi ziyaret eden Ekber Şah, sevdiği ve saygı duyduğu şeyhten bir erkek evlat müjdesini almıştır. Böylece Ekber Şah, bir köy olan Sikri'yi bir şehre dönüştürmüş, ismine Fetihpur ismini eklemiş ve 1571'de devletin başkenti haline getirmiştir. Bu bilgilere istinaden ilk olarak Ekber Şah'ın duygusal bir sürecinde başkenti buraya taşımış olduğu düşünülse de geri planda başka nedenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Fetihpur Sikri, Agra'ya yakınlığı sebebiyle Agra kalesinin güvenliğini sağlamıştır. Zaten Ekber Şah, başkenti Fetihpur Sikri'ye taşısa da ekonomik ve askerî tesislerin büyük kısmı Agra'da kalmıştır.

Babürlüler döneminde Agra ve Delhi şehirleri ise her zaman önemini koruyan başkentlerdir. Devletin başkenti, Agra'dan taşınsa da Agra şehri önemini daima korumuştur. Ayrıca başkent başka şehirlere taşındığında bile askerî garnizonların önemli bir kısmının Agra'yı koruduğu görülmektedir. Çünkü bu şehir, Babürlü Hanedanlığı'nın Hindistan'da var oluşunun ve devletin kuruluşunun simgesidir. Ayrıca Agra ve Delhi'nin kadim yönetim alanı olduğunu bilmek gerekmektedir. Agra'dan çok uzak olmayan Delhi şehri ve civarı yaklaşık bin yıl boyunca Kuzey Hindistan devletlerine başkentlik yapmış bir bölgedir. Agra ile Delhi arası kadim bir yönetim ve iktidar bölgesidir. Babürlü Devleti'nin hükümdarları, başkentlerini farklı zamanlarda Lahor ve Fetihpur Sikri'ye taşımış olsalar da esasında geri plandaki başkent bölgesi hiç değişmemiştir. O da Agra ve Delhi şehirleridir. Diğer iki başkenti ise stratejik şartlar doğrultusunda şube başkentler olarak değerlendirmek mümkündür. Netice olarak Agra, Delhi, Lahor ve Fetihpur Sikri şehirleri farklı zamanlarda Babürlü Devletine başkentlik yapmışlardır. Bu şehirlerden herhangi birinin başkent olmadığı dönemlerde bile konumu, iktisadi verimliliği ve tarihsel geri planı açısından önemini korumuş ve yıldızı daima parlak kalmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, which focuses on the period between 1526-1707 in terms of time limitation, the cities and capitals of the Baburid State that stand out in terms of politics and economics have been investigated. The cities of Agra, Delhi, Fatehpur Sikri and Lahore have become the capitals of the state, consolidating the central authority and facilitating the administration of the country. These cities have also come to the fore with their military, economic and commercial importance. Baburid rulers changed their capitals in different periods. For instance, Akbar Shah moved the capital of the state from Delhi to Agra in 1560, from Agra to Fatehpur Sikri in 1571, and from Fatehpur Sikri to Lahore in 1584. Eventually, Akbar Shah made Agra the capital of the state again between 1598 and 1600. During the reign of Jahangir Shah, son of Akbar Shah, the state administrative center was Agra. During the reign of Shah Jahan, Agra was the capital until 1648. In 1639, Shah Jahan settled in Shahjahanabad in Delhi, which he had just built, and made it his capital. In 1658, Aurangzeb imprisoned his father Shah Jahan in Agra Castle and remained in Agra until his father's death. However, the main capital of the state during his period was the city of Delhi. Based on this information, the change of the capitals of the rulers of the Baburid State was examined and the reasons for these changes were tried to be found. In addition, when the capital of the state was moved to another city, an attempt was made to find an answer to the question of whether the previous capital had lost its importance. The sources of the study include works such as memoirs and chronicles written by the rulers and their relatives. In these sources, it is possible to find information about Baburid cities. However, this information had to be enriched with the impressions and detailed reports of foreign travelers and merchants who witnessed the period. Several research works on the history of India and Baburid cities were also utilized in addition to the main sources.

KAYNAKÇA

- Abu'l-Fazl. (1907). *The Akbar Nama* (C. II). (H. Beveridge, Çev.) Calcutta: The Asiatic Society.
- Aka, İ. (2012). Timur. *İslâm ansiklopedisi* (C. 41, s. 173-177). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Ali, L. H. (2005). The culture of the Mughal capital cities: 1556 to 1658 (PhD Thesis). University of Sydney Department of Indian Studies, Sydney. <https://ses.library.usyd.edu.au/handle/2123/4016>. Erişim Tarihi: 12. 12. 2020.
- Aliağaoğlu, A., & Uğur, A. (2016). Osmanlı Şehri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 203-226.
- Bernier, F. (1916). *Travels in the Mogul Empire A.D. 1656-1668*. (A. Constable, Çev.) London: Humphrey Milford Oxford University Press.
- Blake, S. P. (1991). *Shahjahanabad: the sovereign city in Mughal India 1639-1739*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bostan, İ. (1988). Agra. *İslâm ansiklopedisi* (C. 1, s. 450-451). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Chaudhuri, K. N. (1978). Some reflections on the town and country in Mughal India. *Modern Asian Studies*, 12(1), 77-96. <https://www.jstor.org/stable/311823> . Erişim Tarihi: 24.08.2020.
- Demir, H. (2017). Hümayun'un sürgün hayatı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, III(6), 35-62.
- Exams Daily. (2018). Golden period of the Mughals In India study materials. <https://examsdaily.in/wp-content/uploads/2018/12/Golden-Period-of-the-Mughals-Pdf.pdf> . Erişim Tarihi: 11.03.2021.
- Fanshawe, H. C. (1902). *Delhi past and present*. London: John Murray.
- Gokhale, B. G. (1979). *Surat in the seventeenth century: a study in urban history of pre-modern India*. Bombay: Popular Prakashan.
- Grewal, R. (2013). Urban patterns in the Punjab region since protohistoric times. *Journal of Punjab Studies*, 20(1/2), 273-299.
- Iftikhar, R. (2018). Urban formation and culture transformation in Mughal India. *South Asian Studies: A Research Journal of South Asian Studies*, 33(1), 67-83.
- İbn Haldun. (2004). *Mukaddime* (C. 2). (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yay.
- Jahangir. (1999). *The Jahangirnama Memoirs of Jahangir, Emperor of India*. (W. M. Thackston & W. Thackston, Çev.) New York: Oxford University Press.
- Kayalı, Y. (2018). Mughal Emperor Akbar and His Capital: The Fatehpur Sīkrī. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 373-382. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2791>. Erişim Tarihi: 01.12.2020.
- Kortel, H. (2009). Sübedar. *İslâm ansiklopedisi* (C. 37, s. 448-449). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kortel, S. H. (2013). Zemindar. *İslâm ansiklopedisi* (C. 44, s. 238-239). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Latif, S. M. (1892). *Lahore: its history, architectural remains and antiquities, with an account of its modern institutions, inhabitants, their trade, customs*. Lahore: New Imperial Press.
- Naqvi, H. K. (1964). *A study of urban centres and industries in the central provinces of the Uurhal Empire between 1556 and 1803* (Ph.D. Thesis). University of London School of Oriental and African Studies, London. <https://search.proquest.com/docview/2184770912?accountid=17396>. Erişim Tarihi:21.10.2020.
- Nizami, K. A. (1994). Delhi. *İslâm ansiklopedisi* (C. 9, s. 126-128). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

- Nizami, K. A. (1998). Hindistan (Din). *İslâm ansiklopedisi* (C. 18, s. 85-92). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Özcan, A. (1998). Hindistan (Tarih). *İslâm ansiklopedisi* (C. 18, s. 75-81). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Parida, S. (2017). The Zamindari system in Odisha: perspectives on origin, growth & abolition. *International Journal of Research in Social Sciences*, 7(8), 733-745.
- Rızvî, S. A. (1995). Fetihpûr Sikri. *İslâm ansiklopedisi* (C. 12, s. 473).). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Rizvi, S. A. (2002). *Fatehpur Sikri*. New Delhi: Archeological Survey of India.
- Rizvi, S. A. (2003). Lahor. *İslâm ansiklopedisi* (C. 27, s. 57-58).). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Sharma, S. (2015). *Urbanization and social change in pre Mughal Punjab* (Ph.D. Thesis). Kurukshtra University Department of History, Kurukshtra. <http://hdl.handle.net/10603/125487>. Erişim Tarihi: 29.07.2020.
- Siddiqi, Z. (2006). *City of Agra under the Mughals from 1526-1707* (Ph.D. Thesis). Aligarh Muslim University Department of History Centre of Advance Study, Aligarh. <http://ir.amu.ac.in/1387/1/T%206542.pdf> . Erişim Tarihi: 13.12.2020.
- Singh, A. (2018). Spatial Characteristics of Mughal Cities. *Urbanisation in Medieval India* (C. 2, s. 5-18). içinde IGNOU. <http://egyankosh.ac.in/bitstream/123456789/44472/1/Unit-22.pdf> . Erişim Tarihi: 07.10.2020.
- Sinopoli, C. M. (1994). Monumentality and Mobility in Mughal Capitals. *Asian Perspectives*, 33(2), 293-308. <https://www.jstor.org/stable/42928323>. Erişim Tarihi: 30.09.2020.
- Sir Thomas Best. (1934). *The Voyage of Thomas Best to the East Indies (1612-1614)*. (S. W. Foster, Dü.) London: Hakluyt Society.
- Tanpınar, A. H. (2011). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Tavernier, J. B. (1925). *Travels in India* (C. I). (C. L. V. Ball, Çev.) London: Oxford University Press.
- TDK. (2011). <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim Tarihi: 24.12.2020.
- Thelen, E. M. (2018). *Intersected communities: urban histories of Rajasthan, c. 1500 – 1800* (Ph.D. Thesis). Graduate Division of the University of California, Berkeley. https://digitalassets.lib.berkeley.edu/etd/ucb/text/Thelen_berkeley_0028E_18061.pdf . Erişim Tarihi: 27.08.2020.
- Tumbe, C. (2016). Urbanisation, demographic transition, and the growth of cities in India, 1870-2020. London: The International Growth Centre (IGC) Working Paper Reference Number: C-35205-INC-1. <https://www.theigc.org/wp-content/uploads/2016/11/Tumbe-2016-Working-paper.pdf> . Erişim Tarihi: 24.08.2020.
- Weber, M. (2015). *Şehir, Modern Kentin Doğuşu*. (M. Ceylan, Çev.) İstanbul: Yarın Yay.
- Wheeler, J. T. (1886). *India under British rule from the foundation of the east India company*. London: Macmillan And Co.
- Zahîrüddin Muhammed Babur. (1987). *Vekayi* (C. II). (R. R. Arat, Çev.) Ankara: TTK Yay. Abu'l-Fazl. (1907).